

Beskrivning av delprogrammet Sträckfågelräkning vid Falsterbo

1 Övergripande beskrivning av delprogrammet, förutsättningar m.m.

1.1 Kort beskrivning av delprogrammet

Populationsutvecklingen hos svenska fågelarter följs genom årliga räkningar av höststräcket i Falsterbo från den 1 augusti till och med den 20 november. Hos ett antal arter bestäms ungfågelsandelen för att erhålla ett mått på årets häckningsutfall. Verksamheten pågår tills vidare och utvärderas löpande av dem som genomför och utvärderar inventeringen.

Systematiska räkningar av fågelsträcket över Falsterbohalvön genomfördes första gången av Gustaf Rudebeck höstarna 1942-1944 (Rudebeck 1950). Under perioden 1949-1960 organiserade Skånes Ornitologiska Förening räkningar som huvudsakligen bedrevs från den sydvästligaste udden, Nabben (Ulfstrand m.fl. 1974). Ett stort antal olika observatörer var inblandade i räkningarna genom åren och räkningsperiodens längd varierade en del olika år. Detta gör att de inte är helt jämförbara med senare räkningar. Standardiserade räkningar av sträcket över Falsterbohalvön i Naturvårdsverkets regi inleddes hösten 1973, som ett led i Naturvårdsverkets fågelövervakning. De fortsatte sedan enligt samma principer, med en observatör (Gunnar Roos), till och med 2000. I princip räknades samtliga sträckande fågelarter med undantag av storskarv, trutar och kentsk tärna. Ett antal relativt svårbestämda artpar; stor/smålom, fisk/silvertärna, bo/bergfink samt större/mindre korsnäbb separerades dock inte närmare. Framför allt i början fördes även en förhållandevis stor andel till generella grupper som obestämmd gås, vråk, labb, svala etc. Inga fåglar ålders- eller könsbestämdes. Parallellt bedrevs en speciell studie av rovfågelsträcket höstarna 1986-2000 av Nils Kjellén. I denna räknades samtliga rovfåglar och fåglarna köns- och åldersbestämdes så långt möjligt. Utöver rovfåglarna bokfördes i mån av tid ett varierande antal övriga arter. Efter en utvärdering ändrades rutinerna för de standardiserade räkningarna något från och med 2001 i samband med att Nils Kjellén tog över som huvudräknare (Kjellén 2002). Från detta år medverkar en extra person i räkningen, dock endast under perioden 11 augusti-10 november. Under övrig tid, 1-10 augusti samt 11-20 november, är det som tidigare endast en räknare.

1.2 Mål och syfte

Fåglarna tillhör de artgrupper som reagerar snabbast på förändringar i miljön. Avsikten med delprogrammet är främst att genom årliga räkningar av höststräcket av fåglar förbi Falsterbo spåra eventuella populationsförändringar hos olika fågelarter. Speciellt viktiga är rovfåglarna och andra sparsamma arter som inte täcks av övriga fågelövervakningsprogram inom

miljöövervakningen. Genom sträcksiffrorna från Falsterbo har Sverige ett unikt material som speglar utvecklingen hos olika arter ända sedan början av 1940-talet. Som exempel kan nämnas effekterna av kvicksilverbetning och klorerade kolväten som ledde till en kraftig nedgång av flertalet sträckande rovfåglar från mitten av 1900-talet fram till 1970-talet. Sedan dess har de flesta arterna återhämtat sig väl. Det finns dock exempel på arter med en fortsatt minskning, som bivråken.

Genom överföring och användning av de speciella rovfågelstudierna bedrivna av Nils Kjellén har vi även ett gott material på andelen ungfåglar hos flertalet rovfåglar sedan 1986. Hos några rovfåglar är ungfågeln mer koncentrerad till Falsterbo än de adulta fåglarna (Kjellén 1997), men hos flertalet arter speglar ungfågelsandelen de årliga svängningarna i häckningsutfallet. För arter som är beroende av en årligen starkt fluktuerande näringskälla, typ smågnagare, kan antalet producerade ungar variera avsevärt mellan olika år. Även för en del andra större arter, som svanar, trana och vissa måsfåglar, går det att separera ungfåglar bland de sträckande fåglarna.

1.3 Styrdokument

1.3.1 Undersökningar/undersökningstyper

Sträckfågelräkning vid Falsterbo

Metod är visuella observationer med kikare och tubkikare från gryningen till 14.00 1 augusti – 20 november, se BIN F 18.1a i *BIN: Biologiska inventeringsnormer: Fåglar* (Råd och Riktlinjer/Statens naturvårdsverk; 1978:1).

1.3.2 Kvalitetsdeklarationer för officiell statistik

Ej relevant. Data från delprogrammet ingår f.n. inte i officiell statistik.

1.3.3 Övriga styrdokument

Nej

1.4 Beställare, ansvarig utförare samt styrning och förankringsprocesser

Ansvarig myndighet och beställare är Naturvårdsverket. Nuvarande handläggare är Maria Sjö. Tidigare handläggare har varit Bengt Giege (1980/81-1993/94), Linda Hedlund (1994/95), Lena Berg (1995/96/96) och Ola Inghe (1997-2005). Utförare är Zooekologiska avdelningen vid Ekologiska institutionen, Lunds universitet. Projektledare och kvalitetsansvarig sedan 2001 är Nils Kjellén.

Naturvårdsverket har beslutat om delprogrammets mål och syfte. Sträckfågelräkningarna har av Naturvårdsverket bedömts vara det bästa sättet att följa beståndsutvecklingen hos ett antal mer sparsamt förekommande häckfåglar som inte täcks av Svensk fågeltaxering, t.ex. flertalet

rovfåglar. Förankringen sker fortlöpande genom diskussioner och möten mellan ansvariga på Naturvårdsverket och de ansvariga för fågelövervakningen vid Lunds Universitet.

1.5 Finansiering och kostnad

Delprogrammet finansieras med anslag från Naturvårdsverket till Lunds universitet. I uppdraget ingår förutom räkning av sträckfåglarna främst skrivandet av en årsrapport. Anslaget finansierar 60% av en heltidstjänst samt en biträdande sträckräknare perioden 11 augusti-10 november. Anslaget för sträckräkningarna för budgetåret 2009 var 685 000 kr.

1.6 Användare och användningsområden

Sträcksiffrorna från Falsterbo har ofta använts som ett mått på det svenska fågelbeståndet. Sveriges Ornitologiska Förening utger regelbundet en förteckning över Sveriges fåglar (SOF 2002). I denna utgör sträckräkningarna en viktig komponent för att beskriva beståndsutvecklingen hos enskilda arter.

Olika bevarandeprojekt för hotade arter, exempelvis havsörn och pilgrimsfalk, erhåller genom sträckfågelräkningen ett komplement till de årliga inventeringarna av antalet häckande par.

Ett antal fågelarter som minskat de senaste två decennierna är knutna till skog respektive jordbruksbygd för sin fortplantning. Detta antyder att storskaliga förändringar av skogsbruket och jordbruket påverkat häckningsbetingelserna för dessa arter negativt. Inom jordbruket har övergången från vårsådd till höstsådd missgynnat arter som tofsvipa och sånglärka. Denna information är viktig att återkoppla till beslutsfattare så att jordbrukspolitiken kan utvecklas på ett för fågelarterna mer gynnsamt sätt. I Storbritannien används data från olika fågelinventeringar för att utarbeta mer storskaliga handlingsprogram (t.ex. Gregory m.fl. 2002).

Generellt sett förefaller tropikflyttarna, som övervintrar i Afrika söder om Sahara, klara sig sämre än kortflyttarna, vilka övervintrar på den europeiska kontinenten och kring Medelhavet. Detta är ännu mer påtagligt om man studerar de nattflyttare som ringmärks vid Falsterbo Fågelstation (Karlsson m.fl. 2002). Vi ser här indikationer på att förhållandena i övervintringsområdet allmänt försämrats.

En kraftig minskning av antalet sträckande fältpiplärkor i Falsterbo sedan 1970-talet har tillsammans med en konstaterad nedgång i häckningsområdena lett till upprättandet av en nationell handlingsplan för arten.

Resultatet från sträckfågelinventeringarna vid Falsterbo har regelbundet använts av forskare vid våra universitet. Exempelvis grundas en avhandling huvudsakligen på data insamlade i Falsterbo (Kjellén 1989).

För många arter är resultatet även av internationellt intresse. T.ex. har Falsterbosiffrorna använts för att uppskatta storleken på det svenska beståndet av röd glada. Arten har minskat kraftigt i Västeuropa i sen tid och är nu föremål för ett skyddsprojekt i regi av Birdlife International.

1.7 Uppföljning av syfte

För enskilda arter typ tornseglare och bofink är inventeringsresultatet så väderberoende att de sannolikt inte långsiktigt speglar beståndsutvecklingen i Sverige. Hos en övervägande majoritet av de räknade arterna torde emellertid resultatet spegla populationsutvecklingen väl. Detta stöds av en allmänt god överensstämmelse för arter som även följs genom Svensk fågeltaxering (Lindström m.fl. 2009). Även arter som följs mer oregelbundet genom riksinventeringar i Sveriges Ornitologiska Förenings regi uppvisar allmänt samma trend som i Falsterbo. Ett slående exempel utgörs av brun kärrhök (Kjellén 1996).

Generellt går det inte att skilja på svenska häckfåglar och sådana från andra länder bland sträckarna i Falsterbo. En undersökning av de olika rovfåglarna visar att arter som har den svenska huvudutbredningen nära Falsterbo koncentreras dit i högre utsträckning än arter med en mer nordlig utbredning (Kjellén 1997). Detta trots att det kan förmodas ingå en del norska och finska häckfåglar hos dessa nordliga arter. Allmänt sett dominerar svenska häckfåglar vilket framgår av återfynd av fåglar märkta i de nordiska länderna (Fransson & Pettersson 2001). Dessutom är populationsutvecklingen oftast likartad i de tre fennoskandiska länderna. I Finland och Danmark följs rovfågelbestånden främst genom inventering av ett antal större provtyor varje år (Nyegaard & Grell 2008, Honkala & Saurola 2008). Sådana inventeringar saknas i Sverige, där sträckräkningarna i Falsterbo utgör det främsta måttet på populationen hos flertalet arter. För andra fågelarter som inte häckar i Sverige vet vi att huvuddelen av sträckfåglarna kommer från den ryska tundran. Detta gäller t.ex. för mindre sångsvan, prutgås och ett antal artiska vadare. För dessa arter saknas beståndsuppgifter från häckningsområdet, men i en del fall räknas det övervintrande beståndet i Västeuropa regelbundet.

Hos enstaka kortflyttare kan nedgången av antalet sträckare sannolikt förklaras av att en högre andel valt att övervintra norr om Falsterbo eftersom vintrarna generellt blivit mildare i sen tid. Detta styrks av en ökning i Vinterfågelräkningen under senare år (Lindström m.fl. 2009). Detta gäller exempelvis för gräsand, knipa och råka.

2 Information som erhålls inom delprogrammet

2.1 Design och stationsnät

”Stationsnätet” består av en enda lokal – Nabben på Falsterbohalvön.

2.2 Variabler

Sträckräkningarna i Falsterbo ger en årlig siffra för i storleksordningen 170 olika fågelarter. Flertalet arter fluktuerar en hel del mellan enskilda år på grund av till exempel väderfaktorer och häckningsresultat. Mest extrema är de så kallade invasionsarterna som endast lämnar landet när beståndet är högt och födan tryter. För längre årsserier kan en korrelationkoefficient beräknas som förmodas spegla populationsutvecklingen i Sverige (Fennoskandia). Ifall denna är signifikant kan den anses statistiskt säkerställd. För närvarande uppvisar 50 arter en signifikant positiv och 27 arter en signifikant negativ trend sedan de standardiserade räkningarna inleddes 1973. Flera andra arter visar signifikanta trender över kortare delar av den 36-åriga tidsserien

Daglig sträckräkning sker, under tiden 1 augusti - 20 november, från gryningen, c:a en halv timme före solens uppgång, till kl. 14.00 svensk normaltid. Ifall rovfågelsträcket fortsätter efter detta fortsätter räkningen tills sträcket upphör. I händelse av otjänlig väderlek (dimma, storm eller regn) som resulterar i obefintligt sträck kan observationerna avslutas före 14.00. Samtliga arter räknas med undantag för storskarv, gråtrut, havstrut och kentsk tärna. Dessa fyra arter genomför så stora lokala förflyttningar i området att det inte är meningsfullt att försöka separera sträckande individer. Endast definitivt bortflyttande fåglar inkluderas i de årliga och dagliga summeringarna, dvs. fåglar som inom synhåll för observatören lämnar land och försvinner ut över havet i sydlig-västlig riktning; lokala förflyttningar och sträckförsök (vändningsrörelser) medräknas ej.

.

2.3 Kringinformation som samlas in i delprogrammet

Sedan 1986 har ungfågelsandelen kontrollerats för svanar, prutgås, rovfåglar, trana, labbar och tärnor. Detta görs genom att separera årsungar (juvenila) från äldre fåglar hos ett varierande urval bland sträckarna. Övriga, ej åldersbestämda, individer räknas sedan om efter bestämd procentandel. På så vis erhålls ett mått på häckningsframgången under året.

Genom att beräkna mediandatum, det datum då 50 % av årets sträckare passerat, erhålls ett mått på sträcktoppen. I en del fall har detta datum ändrats signifikant under perioden, vilket t.ex. kan spegla "global warming".

2.4 Information som krävs från andra delprogram

Även om delprogrammet är självbärande kan siffrorna från sträckräkningarna för en del arter naturligtvis jämföras med resultatet från de andra delarna av fågelövervakningen i Sverige (Svensk fågeltaxering och de internationella sjöfågelräkningarna). De kan även jämföras med motsvarande projekt i övriga Nordvästeuropeiska länder. För rovfåglar utgör taxeringen av större provytor i Danmark och Finland ett utmärkt jämförelsematerial. Beträffande ringmärkningssiffrorna från fågelstationerna i Falsterbo och Ottenby utgör dessa främst ett komplement till sträckräkningarna eftersom det främst är nattsträckande arter som fångas på stationerna.

3 Organisation och kvalitetsrutiner

3.1 Ansvar för delprogrammets utformning samt administration och genomförande

För detaljutformning och administration av delprogrammet ansvarar Zooekologiska avdelningen vid Ekologiska institutionen, Lunds universitet, genom projektledaren Nils Kjellén.

Fältarbetet på Nabben i Falsterbo genomförs av projektledaren, med hjälp av en ytterligare räknare perioden 11 augusti – 10 november. Detta för att hinna med att räkna samtliga arter samt att genomföra åldersbestämning av så många individer som möjligt.

Projektledaren ansvarar för skrivandet av en årsrapport. Denna har de senaste åren publicerats i Skånes Ornitologiska Förenings Årsbok; Fåglar i Skåne (Kjellén 2008). Vidare ansvarar han för rapportering av data till Artportalen, för presentation via Falsterbo fågelstations hemsida.

3.2 Kvalitetsrutiner

3.2.1 Provtagning och analys

Datainsamling (räkning av sträckande fåglar) utförs av projektledaren som har trettio års erfarenhet av sträckräkningar i Falsterbo och gedigen erfarenhet av arbete med fågelskyddsarbete.

3.2.2 Utvärdering och resultatredovisning

Projektledaren ansvarar för utvärdering och resultatredovisning.

3.2.3 Datalagring

Under räkningsperioden på hösten registreras preliminära dagssiffror dagligen i Artportalens rapporteringsdatabas Svalan, där de kan följas av allmänheten. Dessa siffror kvalitetssäkras efter räkningsperioden. Data lagras dessutom på Zooekologiska avdelningen vid Ekologiska institutionen, Lunds universitet, genom projektledaren Nils Kjellén. Allt material finns även lagrat på Falsterbo Fågelstations dator..

3.2.4 Kvalitetskontroller

Inlagda dagssiffror kontrolleras mot fältprotokoll. Kontroll av art- och åldersbestämning görs genom att följa upp vad som publiceras i den ornitologiska litteraturen samt genom diskussion med besökande duktiga fältornitologer.

4 Resultatredovisning

4.1 Åtkomst av grunddata

Dagssiffror, summor för olika dekader, årssummor, mediandatum, ungfågelsandel etc. lagras hos projektledaren Nils Kjellén på Zooekologiska avdelningen vid Ekologiska institutionen, Lunds universitet. Kopior finns hos Falsterbo Fågelstation i Falsterbo. Det mesta finns gratis tillgängligt för intresserade på Falsterbo Fågelstations hemsida: www.skof.se/fbo/index_s.html . Uppgifter kan även erhållas direkt från projektledaren; Nils.Kjellen@zooekol.lu.se.

4.2 Rapporter/Produkter

Årsrapporter har tidigare publicerats i olika ornitologiska tidskrifter (Roos 2001 och tidigare). Dessutom utgav Naturvårdsverket tryckta årsrapporter, vilka dock hade en mycket begränsad spridning. Från och med 2001 har årsrapporter publicerats i Skånes Ornitologiska Förenings tidskrift Anser och senare i deras Årsbok (Kjellén 2008 och tidigare). Dessa rapporter går även att ladda ner som pdf-filer från Falsterbo Fågelstations hemsida. Framtida specialstudier kommer sannolikt att publiceras i olika ornitologiska tidskrifter.

Samtliga dagssiffror, årssiffror, mediandatum och sträckindex redovisas på Falsterbo fågelstations hemsida www.skof.se/fbo/index_s.html (redovisas på svenska och engelska). Här återfinns även trenddiagram med staplar för årssiffror och en kurva med löpande treårsmedeltal samt Spearman Rank värde och medeltal för olika decennier för alla arter som uppträder mer regelbundet.

Medverkan i massmedia, som lokal- och rikspress samt TV, sker årligen efter förfrågan.

4.3 Annan användning av delprogrammets resultat

Berörs under 1.6 ovan!

5 Ytterligare dokumentation av delprogrammet

6 Övrigt

7 Definitioner

Mediandatum: det datum när hälften (50 %) av höstens sträck av en viss art har passerat.

Spearman Rank: Statistiskt mått på den årliga förändringen.

Ungfågelsandel: andelen juvenila fåglar, födda under året, bland sträckarna.

8 Referenser

Fransson, T. & Pettersson, J. 2001. Svensk ringmärkningsatlas. Vol. 1. Naturhistoriska riksmuseet & Sveriges Ornitologiska Förening, Stockholm.

Gregory, R. D., Wilkinson, N. I., Noble, D. G., Robinson, J. A., Brown, A. F., Hughes, J., Procter, D., Gibbons, D. W. & Galbraith, C. A. 2002. The population status of birds in the United Kingdom, Channel Islands and Isle of Man: an analysis of conservation concern 2002-2007. - British Birds 95:410-448.

Honkala, J. & Saurola, P. 2008. Breeding and population trends of common raptors and owls in Finland in 2007. - Linnut-vuosikirja 2007:36-51.

Karlsson, L., Ehnbo, S., Persson, K. & Walinder, G. 2002. Changes in numbers of migrating birds at Falsterbo, South Sweden, during 1980-1999, as reflected by ringing totals. - Ornis Svecica 12:113-137.

Kjellén, N. 1996. Riksinventering av brun kärrhök 1995. - Vår Fågelvärld 55(3):6-15.

Kjellén, N. 1997. Importance of a bird migration hot spot: proportion of the Swedish population of various raptors seen on autumn migration at Falsterbo 1986-1995 and population changes reflected by the migration counts. - Ornis Svecica 7:21-34.

Kjellén, N. 1999. Differential migration in raptors. - Doctoral thesis Department of Ecology, Animal Ecology, Lund.

Kjellén, N. & Roos, G. 2000. Population trends in Swedish raptors demonstrated by migration counts at Falsterbo, Sweden 1942-1997. - Bird Study 47:195-211.

Kjellén, N. 2002. Sträckfågelräkningar i Falsterbo förr och nu. - Anser 41:114-123.

Kjellén, N. 2008. Sträckfågelräkningar vid Falsterbo hösten 2007. - Fåglar i Skåne 2007:5-42.

Roos, G. 2001. Sträckfågelräkningar vid Falsterbo hösten 2000. - Fåglar i Skåne 2000: 77-90.

Rudebeck, G. 1950. Studies on Bird Migration. - Vår Fågelvärld, Suppl. 1.

SOF. 2002. - Sveriges fåglar 3:e uppl. Stockholm.

Lindström, Å., Green, M., Ottvall, R. & Svensson, S. 2009. Övervakning av fåglarnas populationsutveckling. - Årsrapport för 2008. Ekologiska institutionen, Lunds universitet.

Nyegaard, T. & Grell, M. B. 2008. Truede og sjældne ynglefugle i Danmark 2007. – Fugleåret 2007, 139-168. DOF.

Ulfstrand, S., Roos, G., Alerstam, T. & Österdahl, L. 1974. Visible Bird Migration at Falsterbo, Sweden. -Vår Fågelvärld, Suppl. 8.

Bilaga 1.

Delprogram	Sträckfågelräkning vid Falsterbo		
Mål	Att räkna samtliga sträckande fåglar perioden 1 augusti-20 november.		
Preciserat syfte	Att spåra eventuella populationsförändringar hos olika fågelarter.		
Ingående undersökningar	Sträckfågelräkning vid Falsterbo		
Stationsnät	Utförs från Nabben på Falsterbohalvön.		
Variabler	Årssiffror för c:a 170 fågelarter. Mediandatum.		
Undersökningstyper			
Manual	BIN F 18.1a i BIN: Biologiska inventeringsnormer: Fåglar		
Utvärderingsverktyg	Spearman Rank korrelationsindex		
Underlag till nationella indikatorer	Används t.ex. för beståndsuppskattningar		
Dataleveranser nationellt	Artportalen Svalan		
Dataleveranser internationellt	Efter förfrågan		
Rapporter/produkter	Årsrapport publ. i Fåglar i Skåne (kan hämtas från hemsidan). Grunddata publiceras på hemsidan		
Ansvarig utförare år 2009	Organisation	Projektledare	Kvalitetsansvarig
	Zoökologiska avd. vid Lunds Universitet	Nils Kjellén	Nils Kjellén